

Elżbieta SAŁATA

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu, Polska

Kompetencje komunikacyjne przyszłych nauczycieli edukacji techniczno-informatycznej

Wprowadzenie

Wśród czynników decydujących o jakości i efektywności pracy szkoły jednym z ważniejszych są nauczyciele i ich kompetencje zawodowe. To one charakteryzują kwalifikacje ludzi w poszczególnych zawodach, a także są swoistą gwarancją dobrej pracy i osiągnięcia sukcesów. Wśród kompetencji zawodowych nauczycieli należy wyróżnić między innymi komunikacyjne. Aby docenić wagę kompetencji komunikacyjnych, trzeba uświadomić sobie, że wszystko to, co mówimy, pokazujemy i robimy, a więc każde nasze zachowanie jest formą komunikatu. Komunikat zawiera bowiem treści i określa charakter relacji między współrozmówcami.

Celem opracowania jest zdiagnozowanie kompetencji komunikacyjnych przyszłych nauczycieli edukacji techniczno-informatycznej.

1. Kompetencje – definicje na podstawie literatury

Kompetencja to harmonijna kompozycja wiedzy, sprawności, rozumienia oraz pragnienia. Można ją także wyrazić myślą: pragnę to zrobić dobrze [Czerapaniak-Walczak 1997: 88].

Według W. Okonia: „kompetencja (łac. *competentia* – odpowiedzialność, zgodność, uprawnienie do działania), w pedagogice jako zdolność do osobistej samorealizacji kompetencja jest podstawowym warunkiem wychowania; jako zdolność do określonych obszarów zadań kompetencja jest uważana za rezultat procesu uczenia się” [Okoń 2004: 185]. Podobne definicje znajdujemy u Tadeusza Nowackiego, z tą jednak różnicą, że autor dodaje, iż „terminu kwalifikacji używa się jeszcze, w przypadku, gdy kwalifikacjom towarzyszy pełna odpowiedzialność za sposób ich użycia przez osobę wykwalifikowaną – a przez to właśnie kompetentną” [Nowacki 2004: 100].

Kompetencje są kategorią podmiotową konkretnej osoby, są zdolnością rozpoznania przedmiotowych i podmiotowych warunków sytuacji społecznej. Ponadto osoby kompetentne mają zdolność do rekonstrukcji przyswojonych w indywidualnym doświadczeniu zachowań [Grochulska 2002: 67]. Na podobne ich cechy zwraca uwagę również W. Furmanek [Furmanek 2007: 14]. Stwierdza on między innymi, iż możliwe jest opracowanie skali do ich wartościowania, mają charakter dynamiczny oraz sytuacyjny.

Uwzględniając dynamikę procesów edukacyjnych, można stwierdzić, iż profesjonalne kompetencje nauczycieli obejmują swym zakresem kategorię zmiany. Dotyczy ona otwartości nauczyciela na twórczy rozwój ucznia, radzenia sobie ze stresem, który towarzyszy pracy zawodowej, a także umiejętność rozstrzygania sporów i konfliktów pomiędzy uczniami.

Kompetencyjność przejawia się również samoświadomością osobową nauczyciela i poczuciem wartości zawodowej. Są one połączone z podejmowaniem prawidłowych decyzji i poczuciem odpowiedzialności za rozwój uczniów. Sprzyja to powstawaniu refleksyjnej, ale i krytycznej postawy nauczycieli wobec problemów szkoły.

2. Kompetencje komunikacyjne

W procesie kształcenia i wychowania mamy do czynienia z permanentnym procesem komunikacji. W tym procesie ważny jest nadawca, odbiorca oraz komunikat. O nauczycielu kompetentnym w zakresie komunikacyjnym mówi się, że posiada on wiedzę o komunikowaniu interpersonalnym, umiejętność słuchania uczniów, posługuje się komunikatami niewerbalnymi. Ponadto potrafi myśleć dialogicznie. Potrafi akceptować różnicowanie kodu językowego swoich wychowanków i wykorzystuje je dla rozwoju dziecka, wzbudza wrażliwość językową wychowanków [Strykowski, Strykowska, Pieluchowski 2003: 28]. Ponadto o kompetencjach komunikacyjnych mówimy, jeśli w ich strukturę wchodzi: zdolność empatycznego rozumienia, bezwarunkowej akceptacji innych ludzi, zdolność do krytyki pojętej jako poszukiwanie ukrytych przesłanek cudzych i własnych przekonań, poglądów, zachowań, a także postawa niedyrektywna, która nakazuje przedstawić własny punkt widzenia jako ofertę myślową, jedną z możliwych odpowiedzi [Kwaśnica 1995: 19].

Kompetencje komunikacyjne są wynikiem socjalizacji człowieka. Wymaga się od niego kultury językowej, erudycji i czytania. Jest to ponadto zdolność do zachowań językowych adekwatnie do warunków i wymogów kontekstowych sytuacji oraz uczestników sytuacji komunikowania się.

Kompetencje komunikacyjne nauczyciela to również układ jego umiejętności pedagogicznych, których podstawą jest wiedza o dziecku, szkole, metodach i sposobach oddziaływań w sferze umiejętnego komunikowania się.

Współczesny nauczyciel powinien dążyć do rozwoju i doskonalenia swoich kompetencji, ponieważ otaczający nas świat ciągle zmusza nas do nabywania nowych umiejętności, ale również człowiek jest tak skonstruowany, aby ciągle podnosić swoje wartości i ciągle się doskonalić. Takie podejście współczesnego nauczyciela zaowocuje większą efektywnością działania w pracy, co spowoduje wzrost zaangażowania uczniów w przebieg lekcji. Należy jednak pamiętać, że bez silnej motywacji i środków umożliwiających dalsze pogłębianie kompetencji jakikolwiek rozwój będzie niemożliwy.

Oczekiwania wobec kompetencji współczesnego nauczyciela techniki i informatyki ulegają stałym zmianom. Dlatego muszą być gotowi do podejmowania coraz to nowszych wyzwań.

3. Kompetencje komunikacyjne przyszłych nauczycieli w badaniach

Tabela 1

Opanowanie kompetencji komunikacyjnych w opinii studentów

Lp.	Elementy kompetencji komunikacyjnych	Bardzo dobrze		Dobrze		Dostatecznie		Niedost.	
		%	L	%	L	%	L	L	%
1.	Wiedza o komunikowaniu interpersonalnym	24	12,2	114	58,2	54	27,6	4	2,0
2.	Umiejętność słuchania	71	36,2	111	56,6	13	6,6	1	0,5
3.	Umiejętność przemawiania	31	15,8	108	<u>55,1</u>	47	24,0	10	5,1
4.	Wzbudzanie wrażliwości językowej	11	5,6	100	51,0	75	38,3	10	5,1
5.	Dialogowy charakter relacji	23	11,7	107	54,6	59	<u>30,1</u>	7	<u>3,5</u>
6.	Asertywność – wyrażanie własnych opinii	63	32,1	100	51,0	29	14,8	4	2,0
7.	Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych	38	19,4	96	49,0	50	25,5	12	6,2
8.	Nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu z uczniem	47	24,0	115	58,7	32	16,3	2	1,0
9.	Zgodność języka werbalnego z niewerbalnym	<u>29</u>	14,8	<u>110</u>	56,1	54	27,6	3	1,5
10.	Poprawność i czytelność wypowiedzi	36	18,4	119	60,7	33	16,8	8	4,1
11.	Krótkie zdania bez zbędnych dygresji	32	16,3	108	55,1	50	25,5	6	3,0
12.	Komunikacja niewerbalna (mimika, postawa ciała, zadbane wygląd, kontakt wzrokowy)	80	40,8	96	49	12	6,1	8	4,1

Zostały przeprowadzone badania ankietowe, w których wypowiedziało się 196 studentów na kierunku edukacja techniczno-informatyczna. Badani mieli za zadanie ocenić swoje kompetencje komunikacyjne jako przyszłego nauczyciela edukacji techniczno-informatycznej. Kompetencje komunikacyjne nauczyciela

to między innymi umiejętności porozumiewania się. Nie każdy nauczyciel posiada takie umiejętności. Jeśli nawet mówi poprawną polszczyzną, ma donośny głos, to nie musi być kompetentny w zakresie komunikowania się z uczniami. Chodzi tu bowiem o coś więcej. Szczegółowe dane na ten temat przedstawia tabela 1.

Studenci kończący studia na kierunku edukacja techniczno-informatyczna najlepiej zostali przygotowani w zakresie umiejętności **słuchania**. Do tego zadania bardzo dobrze i dobrze jest przygotowanych 92% ankietowanych. Gdyby nauczyciele zechcieli słuchać uczniów, szkoła i nauka na pewno byłyby lepsze. Większość z pedagogów lubi przemawiać, perswadować, perorować, opowiadać. Każdy chce być wysłuchany, a tym samym być ważny i mądry. Uczeń również. Umiejętność słuchania jest ważna nie tylko w diagnozie, ale także ma wartość terapeutyczną. Wysłuchanie drugiego człowieka daje mu ulgę, rozładuje emocje, pozwala lepiej poznać jego problem. W skutecznym porozumiewaniu się tak samo ważne jak przekazywanie informacji jest słuchanie. Zatem opinię studentów można uznać za optymistyczną. Nie mniej można przypuszczać, że wraz ze stażem nauczycielskim słuchanie przyszłym nauczycielom może przychodzić z coraz większym trudem. **Komunikacja niewerbalna** to przede wszystkim nasza mowa ciała, czasu, przestrzeni oraz wygląd zewnętrzny. Wielu specjalistów i ekspertów, zajmujących się badaniem przekazywanych przez nas informacji, uważa, że komunikacja niewerbalna oraz mowa ciała stanowią ponad 50% komunikatu, który przekazujemy w interakcji osobie, z którą rozmawiamy. Badani oceniali swoje kompetencje komunikacyjne związane z komunikacją niewerbalną, uwzględniając głównie mimikę, postawę ciała, zadbane wygląd i kontakt wzrokowy. Jest to zaskakująco dobra ocena. Ponad 40% respondentów uważa, że bardzo dobrze, a prawie 50% dobrze opanowało komunikację niewerbalną.

Asertywność to umiejętność wyrażania swoich uczuć w jasny sposób, bronienie swoich praw. Bycie asertywnym to wyrażanie w nieagresywny, lecz stanowczy sposób własnego zdania i emocji oraz poszanowanie swoich praw, przy równoczesnym poszanowaniu praw i poglądów innych ludzi. Osoba asertywna postępuje zgodnie z własnym wewnętrznym systemem wartości, z własnymi przekonaniami i uczuciami. Prawdopodobnie wielu z nas wielokrotnie doświadczyło sytuacji, w której z jakiegoś powodu musieliśmy skłamać lub nie mieliśmy odwagi powiedzieć tego, co naprawdę myślimy. Aby takich sytuacji nie było, należy postępować asertywnie. Ponad 83% badanych studentów potrafi zachować się asertywnie.

Nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu z uczniami jest często ważniejsze od tego, jaką wiedzę nauczyciel może przekazać uczniom. Aby mógł on przekazać wiedzę, kształtować umiejętności, najpierw musi zostać nawiązana wzajemna relacja. Od zdolności nauczyciela w inicjowaniu i kształtowaniu tej relacji zależy w dużym stopniu przebieg procesu nauczania i wychowania. Powyższy element składający się na kompetencje komunikacyjne uzyskał również

wysoką ocenę studentów. Ponad 82% ankietowanych czuje się przygotowanych w bardzo dobrym i dobrym stopniu.

Poprawność i czytelność wypowiedzi jest integralną częścią procesu komunikowania. Komunikacja to wyrażanie własnych myśli. Ponad 79% respondentów uważa, że poradzi sobie z tym zadaniem bardzo dobrze i dobrze. Na kompetencje komunikacyjne składają się również krótkie zdania wypowiedziane przez nauczyciela, zgodność języka werbalnego z niewerbalnym, a także umiejętność przemawiania. Ponad 70% badanych radzi sobie z tym zadaniem bardzo dobrze i dobrze. **Przemawianie** w zawodzie nauczyciela jest nieuniknione. Jest to główny sposób przekazywania uczniom wiedzy. Dobry mówca używa języka dostosowanego do odbiorcy. Tak więc język nauczyciela powinien być na tyle prosty, **zdania krótkie bez zbędnych dygresji**, żeby wszyscy uczniowie potrafili go zrozumieć. Jednocześnie musi być specjalistyczny aby uczniowie jak najwięcej skorzystali z takich lekcji. Wypowiedzi powinny być uporządkowane. Powinny zawierać wstęp, rozwinięcie i zakończenie, a także nawiązywać do doświadczeń uczniów.

Studenci uznali, że samą **wiedzę o komunikowaniu** mają opanowaną dość dobrze. Około 60% badanych zaznaczyło kategorię opanowania kompetencji komunikacyjnych w tym zakresie jako dobrą i bardzo dobrą. Dla samego procesu komunikowania ważniejsze są jednak działania praktyczne.

Nieco mniej studentów (58,4%) ocenia swoje umiejętności jako bardzo dobre i dobre w zakresie **rozwiązywania sytuacji konfliktowych**. Występuje ona wtedy, gdy między dwoma lub większą liczbą uczniów istnieje niezgodność interesów, poglądów, postaw lub celów. Konflikty w szkole zdarzają się i tego nie można uniknąć. Ważne jest jednak radzenie sobie z nimi, szukanie możliwości ich rozwiązania. Zarówno nauczyciele, jak i uczniowie uważają, że sprawy konfliktowe należy tłumić w zarodku. Zatem to ważna kategoria. Studenci powinni być do niej dobrze przygotowani.

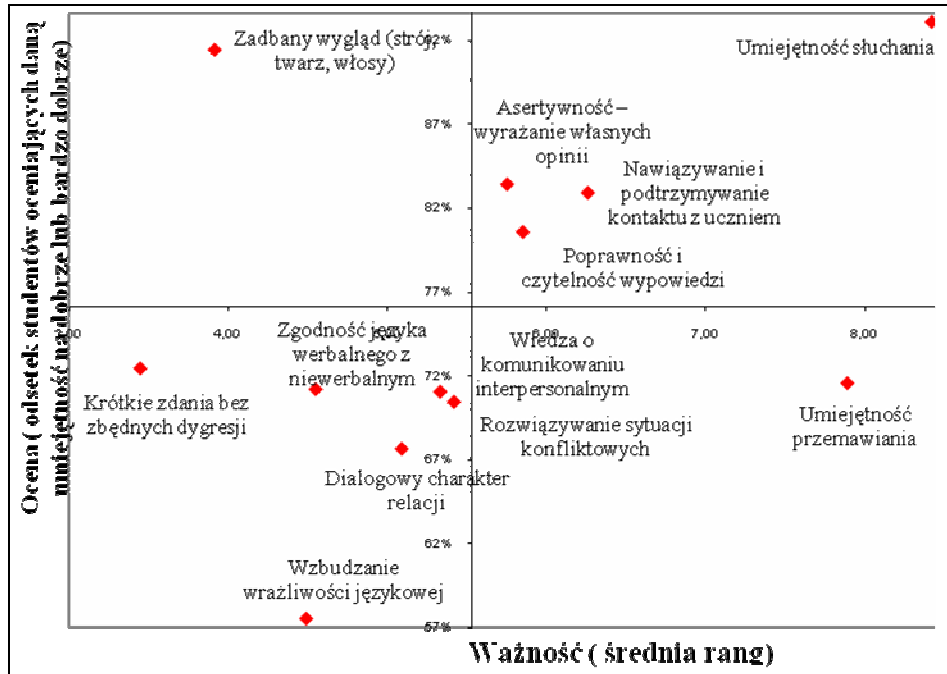
Dialogowy charakter relacji nauczyciela z uczniami w procesie edukacji wpływa niezwykle pozytywnie na rozwój dzieci. Atmosfera dialogu powoduje, że uczniowie są otwarci, podejmują chętnie nawet trudne zadania, nie boją się nowych sytuacji. Szacunek i wzajemna akceptacja wpływają dobrze na stosunki nauczyciela i ucznia, a także między uczniami. Ponad 56% badanych oceniło opanowanie tej kategorii jako bardzo dobre i dobre. Biorąc pod uwagę jej znaczenie, jest to zdecydowanie niewystarczające. Ostatnią kategorią będącą przedmiotem oceny studentów było **wzbudzenie wrażliwości językowej**. Była to umiejętność najslabiej oceniona przez respondentów (57% oceniło ją na bardzo dobrze i dobrze).

Opis kompetencji studentów edukacji techniczno-informatycznej został wykonany między innymi z wykorzystaniem tzw. analizy ćwiartkowej.

Analiza ćwiartkowa jest techniką służącą do prezentowania ważności poszczególnych atrybutów w powiązaniu z ich oceną. Jest to więc technika umoż-

liwiająca wizualizację danego atrybutu jednocześnie w dwóch wymiarach: ważność i ocena.

Interpretacja analizy ćwiartkowej sprowadza się do interpretacji lokalizacji poszczególnych atrybutów w różnych ćwiartkach wykresu. Umieszczenie atrybutu w danej ćwiartce wiąże się z wyciąganiem wniosków.

Rys. 1. Analiza ćwiartkowa – kompetencje komunikacyjne

W przypadku tego typu kompetencji należy zauważyć, że studenci ETI dobrze oceniają swoje umiejętności słuchania – jednocześnie uznając je za ważne – problem natomiast wiąże się z umiejętnością przemawiania. Kwestią do rozważenia może być – z jakiego powodu studenci relatywnie słabo oceniali umiejętność przemawiania.

Roman Jakobson [1989: 81–89] wskazał kilka funkcji komunikatu, w tym takie funkcje, jak:

- emotywna – wyrażanie emocji poprzez komunikat,
- poznawcza – przekazywanie informacji,
- konatywna – wywieranie wpływu na odbiorcę,
- metajęzykowa – mówienie o samej komunikacji,
- fatyczna – podtrzymanie relacji z inną osobą,
- poetycka – nastawienie na sam komunikat, tak aby był on odpowiednio dobrany.

Interpretując powyższy wykres w kontekście przytoczonych funkcji komunikatu, można zauważyć, że studenci ETI raczej nie mają problemu z funkcją fatyczną (podtrzymywanie kontaktu z uczniami ocenili relatywnie dobrze). Część funkcji na podstawie dostępnych danych trudno jest oceniać, można natomiast przypuszczać, że największy kłopot sprawia studentom ETI funkcja konatywna komunikatu (wywieranie wpływu na uczniów). Przemawia za tym między innymi relatywnie słaba ocena rozwiązywania sytuacji konfliktowych.

Po przeprowadzeniu analizy teoretycznej i praktycznej wydaje się słuszne sformułowanie wniosków końcowych, a mianowicie:

1. Nauczyciel w każdym etapie swojego dorobku zawodowego powinien pamiętać, że jego kompetencje nie są rzeczą stałą. Raz uzyskane nie wystarczają na całą aktywność zawodową, należy je ciągle poszerzać i doskonalić.
2. Zauważyć można, że kompetencje komunikacyjne poszczególnych umiejętności większość respondentów oceniła bardzo dobrze. Komunikowanie jest procesem, gdzie najważniejsze jest porozumienie nauczyciela z uczniem, rodzicami i z innymi nauczycielami. Nauczyciel powinien uświadomić sobie, co mówimy, pokazujemy i robimy.

Literatura

- Czerepaniak-Walczak M. (1997), *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Toruń.
- Furmanek W. (2007), *Kompetencje kluczowe. Przegląd problematyki* [w:] *Kompetencje kluczowe kategorią pedagogiki*, red. W. Furmanek, M. Duris, Rzeszów.
- Grochulska A. (2002), *O obszarach kompetencji zawodowych nauczyciela. Próba zarysowania problemu* [w:] *Nabywanie kompetencji nauczycielskich w toku studiów wyższych*, red. T. Gomuła, Kielce.
- Jakobson R. (1989), *W poszukiwaniu istoty języka*, Warszawa.
- Kwaśnica R. (1995), *Wprowadzenie do myślenia. O wspomaganiu nauczycieli w rozwoju* [w:] *Z zagadnień pedeutologii i kształcenia nauczycieli*, red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, Warszawa.
- Nowacki T.W. (2004), *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom.
- Okoń W. (2004), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa.
- Strykowski W., Strykowska J., Pieluchowski J. (2003), *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań.

Streszczenie

Praca dotyczy kompetencji komunikacyjnych studentów edukacji techniczno-informatycznej. W procesie kształcenia mamy do czynienia z ciągłym procesem komunikacji. Wszystko co mówimy, pokazujemy, czy robimy jest formą komunikatu. Kompetencje komunikowania to wiedza o procesie komunikacji, ale przede wszystkim skuteczne nadawanie i odbieranie komunikatów. Celem

opracowania jest zdiagnozowanie kompetencji komunikacyjnych przyszłych nauczycieli edukacji techniczno-informatycznej.

Słowa kluczowe: nauczyciel, edukacja techniczno-informatyczna, kompetencje komunikacyjne.

Communication competences of prospective teachers of technical education and computer science

Abstract

The research work concerns communication competences of students of technical education and computer science. Education process is inseparably tied with the ongoing communication process. All one says, shows or does takes the form of message. Communication competences are the knowledge on communication process, but above all effective transmission and reception of messages. The paper aims to diagnose communication skills of prospective teachers of technical education and computer science.

Key words: teacher, technical education, computer science, communication competence.